

1 МЕТАФІЗИКА САКРАЛЬНОГО

Як філософська, релігійна, соціологічна категорія, сакральне пронизує усі сфери культури незалежно від того, ведемо ми мову про культури власне сакральні, чи про секулярні чи постсекулярні. Чудово розуміючи неможливість вичерпної характеристики категорії сакрального, спробуємо окреслити його найважливіші ознаки.

В цьому нам допоможе етимологія слова «сакральне». «В латинском языке слово «сакральное» происходит от индоевропейского корня *sak, что выражает наиболее интенсивное присутствие сверхъестественной силы в своей полной форме. Латинское **sanctus** – святой, священный, освященный, особый, возвышенный, глубоко почитаемый, ненарушимый, незыблемый, неприкосновенный, секретный, торжественный, праздничный, безупречный, непорочный, чистый, добродетельный, благочестивый. Подразумевается нечто отобранное или подготовленное для богов и ставшее священным в силу какого-либо ритуального действия, наделенное святостью, приобщившееся к святости и само ставшее святыней вследствие этого.

Sacer, sacra, sacrum – святой, священный, посвященный, предназначенный божеству, святыня, жертва, священнодействие, жертвоприношение, богослужение, празднество, тайна, таинство. Здесь имеется в виду нечто принадлежащее богам, священное по самой своей природе и сути, запретное для человека, неприкасаемое. Можно предположить, что в определенном смысле качество священности, которое может быть утрачено, противопоставляется качеству священности как неотъемлемому, данному по природе» [57]. Англійське слово «*holy*» походить від староанглійського «*hālig*», що означає також повноту, завершеність, невразливість. В готській та авестійській мовах сакральне, священне розуміється в двох значеннях – як дещо здорове, що росте саме по собі, суверенне, і як те, що відділене від світу людини. В юдаїзмі ми також зустрічаємо аналогічне попереднім слово «*gadosh*», яке репрезентує сакральну амбівалентність (священність і проклятість, про що мова піде нижче), таке, що належить лише Ягве. Нарешті, слов'янське «святість» походить від праслов'янського кореня «*svet-*», який вживався в значенні росту, надлишку, зростання [207, с. 7–9].

Отже, як ми бачимо, сакральне передусім означає певну онтологічну суверенну завершеність та повноту, яка досягається розрізненням світу людського та світу божественного – профанного, неповноцінного та сакрального абсолютного. Сакральне, таким чином, є нелюдським трансцендентним началом, що наповнює буття, дає йому можливість здійснитись. Цей поділ на сакральне та профанне є конституюючим для культури в цілому. Механізм сакралізації добре прослідковується в сфері семіозису: «Основными этапами сакрализации являются выпадение знака, текста из обыденного порядка вещей, смена функции, смена конфигурации, образности, смена названия, приобретение устойчивой сакральной фоновой семантики» [83]. Таке відділення також означає неможливість повного доступу до сакрального зі сторони нижчих профанних сфер буття, тому його можна лише наслідувати, уподібнюватись, шанувати. Тому сакралізація має результатом не лише поняття священного, а й проклятого – того, що викликає відразу, відторгнення, тієї реальності, що неспівмірна свідомому досвідові культури та окремої кінечної людини. Дана сегрегація виступає не просто певною довільною операцією, що відділяє дві самодостатні сфери одна від одної, мова про саму межу розділення, яка і створює сакральне і профанне, при цьому постулюючи принципову можливість трансгресії цієї межі. Те, що сакральне неможливе для профанного, не означає, що воно статичне і замкнуте – його абсолютність проявляється і в можливості перейти будь-які межі та зазирнути до нижчих вимірів буття.

Отже, виходячи з етимології сакрального, виділимо два важливих його модули – онтологічний (сакральне як начало, межа і вища ступінь буття) та соціокультурний, амбівалентний (сакральне як поєднання проклятого та священного).

САКРАЛЬНЕ Й НАЧАЛО

Передусім варто зазначити, що характером сакрального наділяється акт першопочаткового впорядкування буття – перетворення хаосу в космос або ж сотворення світу. Початок відділяє недиференційований хаос всепроникнення від впорядкованого космосу і може пронизувати обидві протилежності. В силу цього сакральним виступає та якість, якою наділяється світ, що знаходиться під загрозою розпаду і повернення до хаосу, в той же час

і як такий, що має можливість відродитись через акт сакральної впорядкованості чи творення. В даному контексті сакральне характеризується як сфера відсутності жорстких відмінностей, межі в сакральному легко нівелюються, переставляються місцями, зникають. Тут проявляється та ознака міфологічного мислення, яку О. Лосев назвав «всезагальним оберненням». Будучи явищем найповнішої маніфестації буття, сакральне пронизує світ під відомим формулюванням «все у всьому».

Як всепороджуючий Хаос, сакральне репрезентує себе у формі установчої події впорядкування і розділення, що прямо пов'язана з насильством. Як показав у своїх дослідженнях Рене Жирар, акт першопочаткової впорядкованості, що лежить в основі будь-якого порядку, завжди постає як фундаментальне насильство. Ставлення до останнього є двояким, як і у випадку із сакральним взагалі: воно відштовхує й притягує в спокусі наслідування одночасно. Приклади такого першонасильства ми знаходимо в міфах про народження світу в результаті перемоги бога чи героя над ворогом, що втілює хаос: «Іменно поєтому фараон приравнився к богу Ра, победителю дракона Алофиса, в то время как его враги идентифицировались с тем мифическим героем, победившим трехглавого дракона. В иудейской традиции языческие цари представлялись похожими на Дракона: таков Навуходносор, описанный Иеремией...или Помпей в Псалмах Соломона» [145, с. 38]. Так народжується світ та сакральний порядок влади¹, легітимований самою установчою подією²

Відзначимо, що сакральне не просто засновує Початок часів, воно функціонує в ритмі його перманентного повторення та відтворення. В цьому полягає сакральність такого явища як свято. В потоці часу та організованості простору відбувається розрив його лінійної тяглості, подія начала повторюється в символічній формі, в якій час вибухає в інтенсивності першопочаткової події. Потік профанного часу призупиняється чи взагалі скасо-

1 Джорджо Агамбен помітив цю тотожність начала і влади в грецькому понятті «архе», яке означає «початок», «витоки» і в той же час «повеління», «наказ» [7, с. 22].

2 Цей же механізм ми спостерігаємо в сакральному дискурсі тоталітаризму – Сталін та комунізм як рятівники світу від фашизму та, відповідно, Велика Вітчизняна війна як установка та легітимуючи для радянського ладу подія.

вується і починається знову (ритм свята і праці)³ Начало не знаходиться всередині Історії, воно повинне бути відтворене як трансцендентна їй подія, що дає поштовх історичному процесові: «Направленность, обнаруживаемая в опыте познания священных Пространства и Времени, показывает стремление к восстановлению первичной ситуации, т.е. той, когда присутствовали боги и мифические Предки, когда они занимались сотворением Мира или его устройством, либо когда они открывали человеку основы цивилизации. Эта «первичная ситуация» – не исторического порядка, она не может быть хронологически вычислена; речь идет о некоем мифическом прошлом, о Времени “начала”, о том, что произошло “в начале”, *in principio*» [145, с. 61]. Інакше кажучи, сакральне запускає механізм мімезису, який в свою чергу розгалужується на ритм двох машин Історії – історії священної як Цикла та Міфу, що постійно актуалізують установчу подію (історія як діяння богів та героїв) та історії мирської – вторинної та апріорі занепадницької, адже лінійний поступ часу віддаляє від парадигмальної першоподії (історія людей).

Сакроцентрична культура компенсує недосконалість другої історії вторгненням історії першої, адже віддалення від першовитоків, за її логікою, виснажує життя культурного організму та веде до занепаду. Це важлива тема міфу зокрема та ознака сакрального в цілому, з якою ми неодноразово зустрічатимемось – сакральне може існувати, лише відпадаючи від першопочаткової абсолютності, перманентно піддаючись «деконструкції» та втраті «чистоти» Витоку, в той же самий час артикулюючи заклик до повернення до нього.

Оскільки сакральне відроджує подію начала й тим самим легітимує владу, його місце в центрі не лише соціального часу, а й соціального простору. Власне, сакральне і конститує простір як такий через маніфестацію певного *axis mundi*. Центр знаходиться там, де розташоване те, що символізує сакральне, з нього відбувається еманация на периферію профанного. Периферія не лише топографічно, а й онтологічно та аксіологічно вторинна, адже існує лише через виливання сакральності зі священного місця.

3 Сакроцентрична культура не знає часу як організованої послідовності однорідних сегментів, що змінюють один одного. Такий час породжується виробничою бюрократією модерну з метою гомогенізації ритму життя суспільства (Л. Мамфорд, М. Маклюєн) та обґрунтування ідеології накопичення та виробництва на протилежну реєстрації та маркюєн.